

УДК 339.727.2(045)

НАБОК І.І.,

к.е.н., доцент

доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу

Навчально-наукового інституту Міжнародних відносин

Національного авіаційного університету

СВІТОВІ ТА ВІТЧИЗНЯНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСІВ КОНСОЛІДАЦІЇ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Анотація. За останні двадцять років процеси консолідації в світовій банківській сфері значно посилюються, аналогічні тенденції простежуються і на українському банківському ринку. Причиною того, що відбувається є не тільки природна внутрішньогалузева схильність банків до укрупнення, а й зовнішні чинники. У зв'язку з цим угоди по злиттю і поглинанню набули останнім часом великої актуальності. У даній роботі проаналізовані різні типи угод по злиттю і поглинанню в різних країнах. Зроблено висновок про те, що досвід деяких країн по організації угод по злиттю і поглинанню міг б бути впроваджений в українську банківську систему, так як є якісним механізмом перетворення банків, нездатних функціонувати самостійно.

Ключові слова: консолідація, злиття і поглинання, іноземний банківський капітал.

Набок І.І., к.э.н., доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Учебно-научный институт Международных отношений Национального авиационного университета

МИРОВЫЕ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПРОЦЕССОВ КОНСОЛИДАЦИИ В БАНКОВСКОЙ СФЕРЕ

Аннотация. За последние двадцать лет процессы консолидации в мировой банковской сфере значительно усилились, аналогичные тенденции прослеживаются и на украинском банковском рынке. Причиной того, что происходит есть не только естественная внутриотраслевая склонность банков к укрупнению, но и внешние факторы. В связи с этим сделки по слиянию и поглощению приобрели в последнее время большую актуальность. В данной работе проанализированы различные типы сделок по слиянию и поглощению в разных странах. Сделан вывод о том, что опыт некоторых стран по организации сделок по слиянию и поглощению мог бы быть внедрен в украинскую банковскую систему, так как является качественным механизмом преобразования банков, способных функционировать самостоятельно.

Ключевые слова: консолидация, слияния и поглощения, иностранный банковский капитал

Nabok I.I., Ph.D. (Candidate of Sciences) in Economics, associate professor of the Department of International Economic Relations and Business at the Institute of International Relations of the National Aviation University

WORLD AND DOMESTIC TRENDS OF CONSOLIDATION PROCESSES IN THE BANK SPHERE

Annotation. Over the past twenty years, the processes of consolidation in the world banking sector have increased significantly, similar trends are also observed in the Ukrainian banking market. The reason for what is happening is not only the natural intra-industry inclination of banks to consolidate, but also external factors. In this regard, merger and acquisition agreements have recently become highly relevant. In this article, various types of mergers and acquisitions in different countries are analyzed. It was concluded that the experience of some countries in the organization of mergers and acquisitions could be introduced into the Ukrainian banking system, as it is a qualitative mechanism for the transformation of banks that are unable to function independently.

Key words: consolidation, mergers and acquisitions, foreign bank capital.

Актуальність проблеми. На даний момент часу консолідацію в банківському секторі можна розглядати через призму банківських злиттів і поглинань, обсяг угод за якими в умовах сучасного фінансового ринку зростає з кожним роком. Ринок злиттів і поглинань (M&A) в цілому стає все більш цивілізованим, про що свідчить скорочення числа недружніх поглинань. Консолідація в банківському секторі обумовлена загальним зростанням економіки країни, глобалізацією фінансових ринків і подальшою інтернаціоналізацією бізнесу. В недалекому майбутньому процес упорядкування структур банківських груп стане основною тенденцією ринку, внаслідок чого помітно зростає інтерес до організації M&A - угод в банківському секторі.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми злиття та поглинання в банківській сфері досліджували багато відомих західних вчених, зокрема А. Берлі, Р. Брейлі, П. Гохан, Т. Коупленд, С. Майерс, Р. Сміт, Р. Фостер, А. Лажу, Дж. Ван Хорн та ін.

Теоретичні та практичні аспекти процесів злиття і поглинання банківських установ висвітлені в наукових публікаціях таких вітчизняних авторів, як: Богма С.Д., Васильчишин О.Б., Вішнякова О.В., Горбатюк Л.А., Д'яконова І.І., Кичань О.М., Костюченко Я.О., Левківський В.М., Мусій Я.М., Паньків Х.П., Суторміна К.М., Фірман Р.В., Чурило П.Б., Шпигоцька Н.О., Шульга К.Д. та інші.

Метою статті є аналіз ринку консолідації в банківській сфері у світі та в Україні, визначення та систематизація характерних особливостей його розвитку для дослідження ключових причин процесів злиття та поглинання в банківській сфері.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація виступила одним з основних чинників прискорення конкурентного тиску на фінансових ринках. При такій досить складній обстановці, банки вибирають консолідацію як кращий спосіб виживання і конкуренції з суперниками. Тому, злиття у фінансовому секторі в складних умовах є кращою стратегічною альтернативою для банків «залишитися в строю». Найсильніші коливання світового фінансового ринку перетворили злиття і поглинання в досить популярну бізнес форму банківських союзів, які беруть на себе критично важливі структурні корпоративні зміни. Деякі банки роблять це шляхом поглинання за рахунок придбання іншого банку, який, втрачає свою ідентичність. Завдяки консолідації, два або більше банків створюють нову спільну структуру, в якій кожна організаційна одиниця повністю інтегрується в нову юридичну особу. Процес консолідації передбачає, що придбана компанія передає всі свої акції, активи і зобов'язання компанії, що купує за допомогою пайової участі або обміну грошей. У свою чергу, придбання передбачає, що банк ініціатор бере на себе відповідальність за інші банки і об'єднує всі свої операції в рамках єдиного нового альянсу.

За останній час процеси консолідації в світовій банківській сфері значно посилюються. Експерти, проаналізувавши угоди по злиттю і поглинанню, вчинені в кінці XX – початку XXI ст., виділили три типи угод, характерних для основних світових банківських систем [4].

Угоди зі злиття і поглинання першого типу характеризуються, тим, що сприяють укрупнення окремих національних банківських одиниць за допомогою поглинання ними середніх і дрібних банків. Такі операції проводилися, як правило, всередині країни. У багатьох країнах угоди по злиттю і поглинанню здійснювалися з метою розвитку комерційних банків до рівня «too big to fail».

Угоди зі злиття і угодою другого типу – міжнаціональні або трансатлантичні. Ці угоди, так само, як і угоди першого типу, спрямовані на збільшення, приріст і розвиток. Для європейських кредитних організацій особливо привабливим є фінансовий ринок США. Його прибутковість, обсяги і високий рівень фрагментації спонукають банки до нових угод M & A. Наприклад, Royal Bank of Scotland в період 1988-2004 рр. здійснив 26 поглинань на території США, ставши п'ятим банком в світі за ринковою капіталізацією [2].

Третій тип угод по злиттю почав виділятися серед загального числа угод порівняно недавно. Це угоди по злиттю і поглинанню, де одна зі сторін за допомогою укладення даної угоди уникає банкрутства. Механізми впливу на банки, близькі до руйнування, в кожній країні свої.

Глобалізаційні процеси у фінансовій сфері обумовлюють міждержавне переміщення банківських ресурсів і зростання питомої ваги іноземної складової в структурі банківського капіталу національних банківських систем (табл. 1). Це, в свою чергу, впливає на формування конкурентного середовища, рівень фінансової стійкості та ефективності функціонування кожної окремо взятої банківської системи зокрема та світового фінансового сектора в цілому.

Таблиця 1

Іноземна присутність банків в розрізі регіонів світу

Регіони (кількість країн)	1995			2017			Зміни	
	Загальні активи банків (млрд. дол.)	Загальні активи, контрольовані іноземним капіталом (млрд. дол.)	Загальна частка іноземних активів (%)	Загальні активи банків (млрд. дол.)	Загальні активи, контрольовані іноземним капіталом (млрд. дол.)	Загальна частка іноземних активів (%)	У загальних активах банків (млрд. дол.)	У загальній частці іноземних активів (%)
Північна Америка (2)	4467	454	10	10242	2155	21	1701	11
Західна Європа (19)	16320	3755	23	31797	9142	29	5387	6
Східна Європа (17)	319	80	25	632	369	58	289	33
Латинська Америка (14)	591	108	18	1032	392	28	284	20
Африка (25)	154	13	8	156	12	8	-1	-1
Середній Схід (9)	625	85	14	1194	202	17	117	3
Центральна Азія (4)	150	3	2	390	9	2	6	0
Східна Азія і Океанія (13)	10543	545	11	721	758	6	213	1
Всі країни (105)	33169	5043	15	57165	13039	23	7996	8

Примітка. Складено автором на основі [5]

Як свідчить таблиця 1, протягом останнього десятиліття безперечними лідерами банківського сектора за обсягом активів є країни Західної Європи та Східної Азії. При цьому за останнє десятиліття спостерігається значне прискорення темпів зростання присутності іноземних банків в країнах Східної і Західної Європи, Латинської Америки.

Аналіз досвіду розвинутих країн свідчить, що в їхніх фінансових системах консолідація здійснюється за кількома напрямками [2]:

– серед установ, що конкурують в одному і тому самому сегменті фінансового сектора певної країни (банк Німеччини);

– серед установ, які функціонують у різних ринкових сегментах однієї країни (банк Великої Британії – страхова компанія Великої Британії);

– серед установ, що діють в одному і тому самому сегменті фінансового сектора, але знаходяться в різних країнах (банк Фінляндії – банк Швейцарії);

– серед установ, які займають різні ринкові сегменти і діють у різних країнах (банк США – інвестиційна компанія Великої Британії).

Інтенсивно процеси реструктуризації та реорганізації відбувались в США і Великобританія, країни західної Європи і Японія до 1990-х років характеризувалися низькою активністю даних процесів.

Аналізуючи зарубіжний досвід, варто звернути увагу все-таки на європейський ринок злиття і поглинання в банківській сфері, де ключовим специфічним фактором, що стимулює цю активність є введення єдиної європейської валюти (євро) [5].

Європейський центральний банк виділяє чотири мотиви для злиття у фінансовому секторі загалом та у банківському зокрема [5]: підвищення ефективності та прибутковості; розширення асортименту і клієнтської бази; експансія в інші регіони; максимізація акціонерної вартості.

За період існування Європейського Союзу в різних країнах суттєво скоротилася кількість банків, а саме: в Німеччині – на 1416, у Франції – на 674, в Нідерландах – на 395, в Італії – на 252, в Австрії – на 177, в Іспанії – на 166, у Великобританії – на 162, в Данії – на 92, в Португалії – на 79 тощо [5] (табл. 2):

Таблиця 2

Скорочення кількості банків в європейських країнах, ХХ-ХХІ ст.

Країни	Кількість банків, що було скорочено	Країни	Кількість банків, що було скорочено
Німеччина	1416	Іспанія	166
Франція	674	Великобританія	162
Нідерланди	395	Данія	92
Італія	252	Португалія	79
Австрія	177		

Примітка. Складено автором на основі [5]

Протягом останніх п'яти років найбільш концентрованими вважаються банківські системи таких країн світу, як: Нідерланди (частка активів п'яти найбільших банків у сукупному обсязі активів складає 93 %), Австралія (90 %), Німеччина (85 %), Канада (84 %), Іспанія (80 %), Великобританія (77 %), Корея (74 %), Мексика (72 %), Італія (71 %), Малайзія (67 %), Філіппіни (67 %).

Найбільша кількість угод М&А між банками на світовому ринку була укладена у 1999 році (близько 1750 угод вартістю 570 млрд. дол. США) та у 2007 році (близько 1500 угод вартістю 560 млрд. дол. США) [6, с.8].

Так, на конференції «Європейська банківська індустрія: що далі?», що проходила 7 липня 2016 року у Мадриді, віце-президент Європейського центрального банку Вітор Констанйю окреслив сучасні виклики для європейської банківської галузі. Так, Вітор Констанйю зазначив, що надмірна спроможність в європейському банківському секторі означає, що ця сфера має продовжувати скорочуватися в майбутньому [4].

Можливі способи консолідації в банківському секторі включають злиття та поглинання на внутрішніх та інших транскордонних ринках, скорочення бізнесів (особливо великими та складними банками), а також вирішення та упорядковані виходи (див. рис. 1):

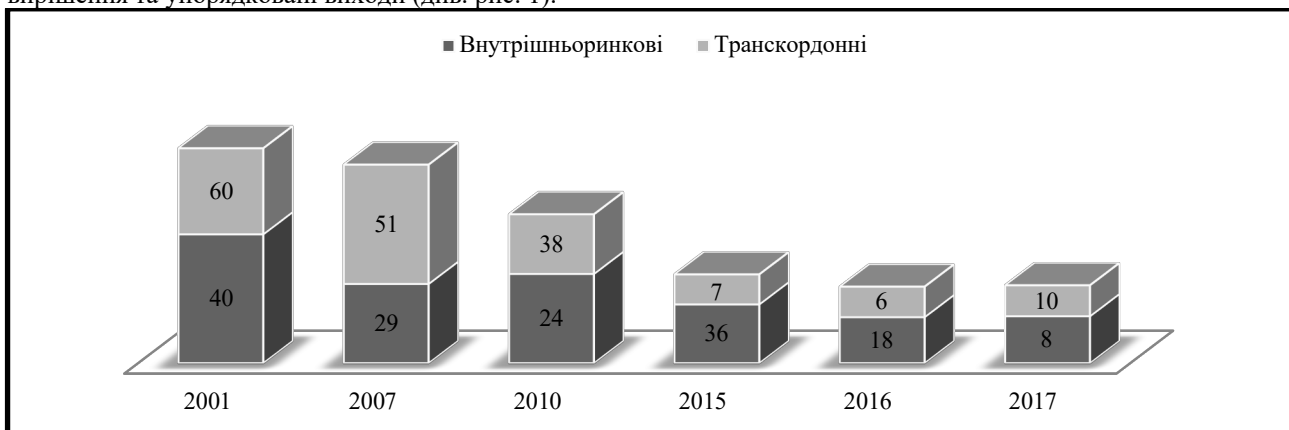

Рис. 1. Динаміка кількості угод М&А в банківській сфері ЄС, 2000-2017 рр.

Примітка. Побудовано автором на основі [5]

Кількість угод М&А в європейській банківській сфері супроводжується скороченням. Проте, як підкреслив віце-президент ЄЦБ Вітор Констанйю, злиття і поглинання є найкращим варіантом консолідації в секторі. Для економіки зони євро потрібні великі та ефективні банки для управління та диверсифікації ризиків на

європейському єдиному ринку, але їх має бути небагато. Це допоможе використати всі переваги банківського союзу та покращити компроміс між фінансовою стабільністю та економічною ефективністю [109].

При аналізі процесів концентрації банків в країнах Євросоюзу слід враховувати також і такі труднощі:

- незважаючи на активні інтеграційні процеси всередині регіону, місцеві органи влади зберігали за собою право мати нагляд і регулювання;
- простежується жорстка позиція регуляторів при злитті і поглинання іноземними транснаціональними банківськими групами;
- посилений рівень конкуренції з широкою мережею банків;
- висока вартість європейських комерційних банків, яка сягає близько 20-30 річного періоду прибутку організації;
- недовіру місцевого споживача до «чужим» іменам в банківській сфері.

Сьогодні по всьому світу активно йде процес об'єднання банківських систем розвинених і країн, що розвиваються. Останніми роками спостерігається значний інтерес іноземних інвесторів до банківського сектору України з огляду на високий потенціал його розвитку, що відкриває для вітчизняної економіки як нові можливості розвитку, так і певні загрози, які можна було спостерігати під час фінансової кризи.

Українська банківська система все ще не має достатньої міцності і стійкості. Кризові тенденції в українському фінансовому секторі, які були обумовлені несприятливим макроекономічним кліматом і загальною економічною кон'юктурою економіки стали особливо помітні починаючи з 2014 року, і здійснили негативний вплив на всі кредитні організації.

В даний час в Україні і кількість ліквідованих банків зростає (табл. 3), в більшості випадків, без вжиття заходів щодо оздоровлення. Наслідки ліквідації, в першу чергу, відображаються на клієнтах банків - підприємців та вкладників, так як українська банківська система не передбачає повного відшкодування збитку.

Таблиця 3

Кількість банків України, 2014-2017 рр.

	2014		2015		2016		2017	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Платоспроможні								
Всього, в т.ч.	147	100,0	117	100,0	96	100,0	82	100,0
Державні	7	4,8	7	5,9	6	6,3	6	6,0
Іноземні	25	17,0	25	21,4	25	26,0	23	28,1
Приватні	115	78,2	85	72,7	65	67,7	54	65,9
Неплатоспроможні								
	16	10,9	3	2,6	4	4,2	2	2,4

Примітка. Складено автором за даними [6]

Як видно з аналізу даних табл. 2, функціонування банківської сфери на сучасному етапі характеризує тенденція скорочення кількості вітчизняних банків, а частка іноземних банків в загальній кількості таких установ є досить вагомою (28,1%).

Сьогодні в банківській системі України найбільша частка власного капіталу зосереджена в банках іноземних груп. Так, станом на 01.01.2018 року частка іноземного капіталу в статуні капіталі банків становить 48,84% [6], (див. рис. 2):

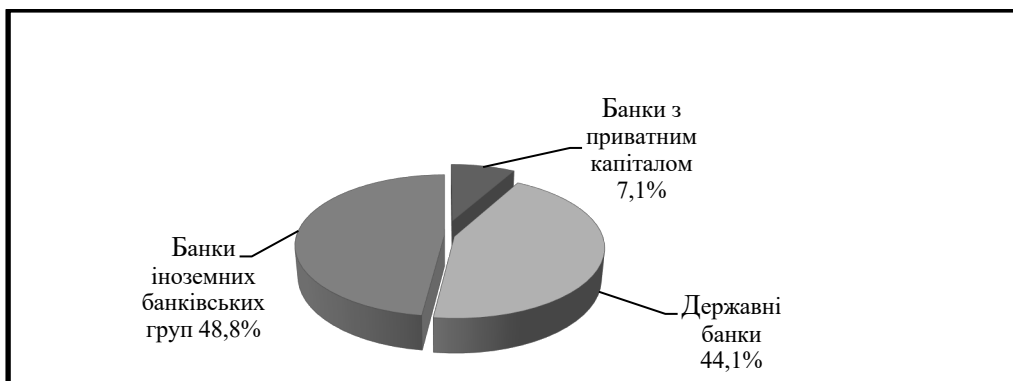

Рис. 2. Розподіл власного капіталу за групами банків в Україні, 2017 р.

Примітка. Побудовано автором на основі [6]

Другу позицію займають банки з державною формою власності – 44,10%, які поступово зміцнюють власні позиції. Цей факт свідчить про поступову трансформацію системно важливих банків в державні та домінування останніх відносно приватних банків.

Для поточного періоду характерне підвищення рівня концентрації капіталу, посилення конкуренції, зростання вимог до достатності банківського капіталу. Дані фактори змушують банки шукати шлях підвищення своєї конкурентоспроможності.

Також в банківській сфері України склалася негативна тенденція щодо виходу іноземних банків з українського ринку. Так, протягом останніх років з українського ринку вийшла значна кількість іноземних інвесторів, що мали частку в українських банках, а головні акціонери яких знаходяться в економічно розвинутих європейських країнах, наприклад, Bayerische Landesbank (Німеччина), Volksbank (Австрія), Bank Forum (Німеччина), Societe Generale (Франція), Erste Bank (Австрія), Home Credit Bank (Чехія), Dresdner Bank (Німеччина), Pekao (Польща) та інші.

Як вважають експерти, зокрема український економіст О.І. Соскін, вихід іноземного капіталу з банківської системи України призведе до її занепаду, оскільки саме завдяки європейським банкам, які відкрили в Україні свої дочірні банки, вітчизняній фінансовій системі вдалось протистояти світовій кризі у 2008 році [3]. Проте, в результаті виведення своїх коштів з вітчизняної банківської системи, іноземні банки не призвели до її занепаду в період відновлення фінансової діяльності банківських установ після світової фінансової кризи.

В Україні небагато випадків, коли банки застосовують процеси злиття і поглинань. Насамперед ініціаторами були банки зі 100-відсотковим іноземним капіталом: Райффайзен Інтернешнл, Volksbank International AG, Svedbank, Erste Bank. Вітчизняні банки отримували доступ до більшої матеріальної бази, міжнародного досвіду управління, використання моделі оптимізованих гнучких процесів. Іноземні банки, своєю чергою, прагнуть розширити географічні межі власного впливу та мати можливість функціонувати на банківському ринку з вищими ставками порівняно з їх вітчизняними. Зважаючи на політико-економічну кризу в Україні інтерес іноземних інвесторів до вітчизняної банківської системи зменшився, саме через це збільшення кількості процесів злиття та поглинання з іноземними банками у найближчий час очікувати не варто.

Висновки. Таким чином, можна виділити фактори, що перешкоджають ефективному розвитку ринку банківських злиттів і поглинань. В першу чергу це низький рівень диверсифікації економіки і недостатність внутрішньої інтегрованості, що обумовлює негативні явища на банківському ринку злиттів і поглинань. У банківській сфері відчувається недостатність правового регулювання. Що в свою чергу вимагає теоретичного осмислення і розробки ефективних нормативних актів. В даний час в країні відсутня єдина державна політика в області фінансових ринків, в тому числі і ринку злиттів і поглинань кредитних організацій. Для українського бізнесу в цілому і для банківського сектора зокрема характерний низький рівень прозорості та ділової етики бізнесу. Засобом, яке дозволить упорядкувати угоди по злиттю і поглинанню, може виступати визначення заходів державного регулювання ринку злиттів і поглинань банків, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню ролі банків як складових елементів економічної політики.

Процеси банківських злиттів і поглинань мають ряд наслідків. Серед позитивних наслідків варто виділити:

- утворення широкопрофільних банківських та інвестиційних груп;
- диверсифікація банківських продуктів для роздрібного, корпоративного та інвестиційного обслуговування;
- іноземний банківський капітал виступає стимулюючим фактором для об'єднання.

Процес банківських злиттів і поглинань має і негативні наслідки:

- можливе використання адміністративного ресурсу для здійснення рейдерських операцій;
- зростає роль іноземних банків як самостійних гравців на українському ринку, а також спостерігається збільшення частки їх участі в статутному капіталі українських банків.

Аналіз зарубіжного досвіду консолідації банківського сектора підтверджує, що в Україні можна застосовувати всі інструменти реструктуризації, які використовують в зарубіжних країнах, зокрема, вливання урядового капіталу у формі капіталізації банків урядом та придбання українських банків іноземними.

Рішення проблем в області злиттів і поглинань банків буде сприяти підвищенню стійкості української банківської системи, її стабільності і конкурентоспроможності. Від ситуації в банківській сфері залежить розвиток економіки країни в цілому, що особливо актуально в сучасних умовах.

Література

1. База угод М&А в Україні – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mergers.com.ua/ua/m-and-a-analysis/deals-database-ukraine-2017>.
2. Набок І.І., Вишнякова О.В. Злиття і поглинання в банківській сфері: сучасні тенденції європейського і вітчизняного ринків // Стратегія розвитку України. 2017 - №1 – с. 116-120.
3. Вихід іноземного капіталу з банківської системи України призведе до її занепаду – О. Соскін / Українські національні новини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/exclusive/566836-vihidinozemnogo-kapitalu-z-bankivskoyisistemi-ukrayini-prizvede-do-yiyi-zanepadu-%E2%80%93-o.soskin>
4. Чиригба А.Г. Интеграция банковских систем: предпосылки, причины, цели и формы // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2016. – № 4. – С. 120-129.
5. M&A review full year 2017: Thomson Reuters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hitc.com/en-gb/2017/01/06/ma-review-full-year-2017-thomson-reuters/>.
6. www.bahk.gov.ua – офіційний сайт Національного банку України